

De lokale warmtetransitie

Een notitie die vragen mag oproepen

Ten geleide.

Deze notitie is geschreven door Bart Wesselink | vereenvoudigt duurzaamheid in opdracht van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) voor de Lerende Evaluatie Klimaatbeleid. Voor meer informatie over de Lerende Evaluatie Klimaatbeleid zie www.pbl.nl/lekb.

De notitie is geschreven ter inspiratie bij de verdiepende casus Lokale Warmtetransitie in de Lerende Evaluatie Klimaatbeleid.

In deze notitie doen we verslag van een aantal visies op de lokale warmtetransitie. Die visies zijn opgetekend uit gesprekken met een tiental deskundigen, ieder met een heel eigen invalshoek. De geïnterviewden worden bewust niet bij naam genoemd, zodat de lezer niet bij voorbaat een kleuring ziet in hun argumentatie en zich beter een eigen mening kan vormen.

De lokale warmtetransitie is hier gedefinieerd als de verduurzaming van de warmtevoorziening van woningen en wijken, van alle gebouwen zoals winkels, kantoren en bedrijfspanden alsmede de glastuinbouw. De afbakening is niet strikt, want warmte voor de gebouwde omgeving kan bijvoorbeeld afkomstig zijn uit de industrie. En de warmtetransitie heeft alles te maken met elektriciteit en drukte op het elektriciteitsnet.

De opzet van deze notitie is semigestructureerd. De notitie beoogt niet om een totaaloverzicht te geven over het verloop van de lokale warmtetransitie en we trekken daarover ook geen conclusies. We hopen vooral de lezer te prikkelen tot nadenken over wat de systemische vragen zijn rond de lokale warmtetransitie; vragen die nog niet of onvoldoende in het beleid geadresseerd worden.

De notitie is opgesteld in de periode april-mei 2023. Het beleid voor de lokale warmtetransitie is sterk in beweging, informatie kan daardoor snel verouderen.

PBL-publicatienummer: 5234

Inhoud

1.	De warmteman	2
2.	De gemeenteman.....	3
3.	De olieman	5
4.	De vastgoedontzorgger	7
5.	De commerciële vastgoedman	8
6.	De consultant	9
7.	De ervaren energiesysteemonderzoeker	11
8.	De glastuinbouwer.....	12
9.	De renovatiepraktijk-deskundige	13
10.	De wethouder	14

1. De warmteman

De geïnterviewde werkt in de warmtesector en begint met de stelling dat het warmtedossier momenteel nog zwaar onderbelicht is in Den Haag.

Kun je je mentaal verplaatsen naar 2040 en je voorstellen dat de warmtetransitie dan echt op stoom is? Jazeker dat kan. Maar bedenk wel, de warmtetransitie in de gebouwde omgeving is de langzaamste van alle sectoren. Door de variatie in gebouwen, huizen en wijken en (zelfs) de warmtevraag binnen op het oog uniforme woningen.

In 2040 mag aardgas in *nieuwe* wijken natuurlijk niet meer. Daar is alleen nog all-electric, individueel of gezamenlijk, of er zijn warmtenetten. En de vraag naar koeling is sterk toegenomen. Dat is nu te weinig in beeld. Gecombineerd WKO (Warmte Koude Opslag) heeft daarom de toekomst, ook als business case voor warmtebedrijven.

Geeft de Wet 'gemeentelijke instrumenten warmtetransitie' de gemeente voldoende bevoegdheden? Nee, die Wet is nog niet voldoende. Het recht om wijken van het aardgas te halen betekent nog niet dat je de politieke moed hebt om dat te doen. Zelfs in meest groene gemeenten durven ze niet iets te verplichten in de bestaand bouw. In 2030 is die extra wettelijk steun wél geregeld. Daarnaast gaan gemeenten, in overleg met bewoners, vaststellen wat meest waarschijnlijke vervanging is. In 2030 moeten die Transitievisies warmte echte routekaarten zijn geworden én politiek gedragen! Want de doorlooptijd van plannen naar uitvoering is 5-7 jaar.

Er is een belangrijke onderliggende financiële driver voor duidelijke keuzes. We kunnen niet drie parallelle energiesystemen in een wijk onderhouden (elektriciteit, gas en warmte). Daarin moet echt keuzes gemaakt worden en dat doen we nu niet. Er zijn wijken waarin een gasnet is, een warmtenet wordt aangelegd én het elektriciteitsnet wordt verzaamd. Alles elektrisch maken gaat niet lukken. Ik ben er van overtuigd dat de piekvraag van warmte niet elektrisch kan worden opgevangen. Ook daarom zijn warmtenetten nodig met bijvoorbeeld geothermie voor de basislast en dan biomassa voor de piek.

Of groen gas? Alle sectoren hopen daarop maar tot nu toe valt de werkelijkheid flink tegen. Wellicht voor de piekvraag maar wel met een groot vraagteken. Net zoals waterstof voor warmte een groot vraagteken is. Ik denk dat dat veel te duur blijft en beter elders gebruikt kan worden.

Hoe is de betaalbaarheid in 2040 geregeld? Het is duurder geworden en fors. Daardoor zijn mensen veel bewuster. Een financiële prikkel is ook by far het beste. Dit jaar zagen we voor het eerst in jaren besparing! Eerder nooit, ondanks alle campagnes. En nu dus wél; zo werkt het door een sterke prijsprikkel. Dus in 2040 is er die sterke prijsprikkel! Dat werk het best.

Hoe is rechtvaardigheid in 2040 vormgegeven? Iedereen die het geld niet heeft, heeft zijn isolatiepakket gekregen. Ook woningbouwcoöperaties hebben hun werk goed gedaan. Er is meer dan genoeg geld geweest voor dat deel van de bevolking die het nodig heeft. Het subsidie instrument is tijdelijk en tegen 2040 moeten we daar vanaf zijn. Maar iedereen die weinig te besteden heeft moet je helpen. Maar een nieuwe markt moet ook nieuwe prijsprikkels krijgen! Dat is cruciaal.

Oh ja in 2040 zijn we er achter gekomen dat energie-coöperaties weliswaar goed leken voor draagkracht maar tekort schoten in schaal, kosten en slagkracht. Daar zijn we weer vanaf gestapt. We zijn erachter gekomen, ik ben er nu al achter, dat het niet werkt. In 2040 realiseren we ons 'die markt die heeft toch wel slagkracht'. In 2040 doet de markt weer de markt en het beleid het beleid. Nu

zeggen we eigenlijk 'de markt doet niet wat wij willen'. Dan gaan we niet beleid aanpassen, maar we gaan het zelf doen. Dat is een verkeerde reflex. Wetten maken is moeilijk maar 'vrijwillig, samen, e.d.' dat is gewoon te duur en met veel te weinig snelheid! Vertraging is erg schadelijk. Het is als MOB tegen PORTOS. Je wint wat NO_x maar verliest een groot klimaatproject. Het beeld lijkt nu dat warmtebedrijven verdienen over de rug van consumenten, maar in de praktijk maken warmtebedrijven maar beperkte en (gereguleerde) winsten, vaak onder de 6%.

De verplichte isolatienormen bij transacties, zoals het IBO rapport voorstelt, staat dat niet haaks op wijkbenadering? Het risico van de huidige ontwikkeling is dat koplopers (vanuit welk motief dan ook) kiezen voor all-electric. Die gaan daarna in de weerstand tegen een warmtenet. Als we niet snel duidelijk zijn over warmtenetten, moet alles elektrisch worden opgelost. Als wij allemaal op elektrisch zouden gaan moeten alle leidingen eruit, alles moet verzwaaard worden, dat is een ramp. De netbeheerders zouden als hardste moeten lobbyen voor niet-elektrische warmte-oplossingen.

De overheid moet keuzes maken. Dát is beleid, daar moet overheid zich druk over maken, niet over de uitvoering. Isolatie is altijd goed. MAAR voorkom dat die de hoofdkeuze voor een wijk, die je politiek moet kiezen, onderuit schoffelt. Je kunt niet zeggen 'u mag niet elektrisch verwarmen'. Maar je kunt wel zeggen 'we gaan hier het net niet verzwaaard'. Je moet als overheid duidelijkheid geven over de langere termijn. Nu zeggen wat er in 2030 gaat gebeuren. Geef aan dat het gas eruit gaat, maar laat de keuze voor een eigen elektrisch alternatief.

Wat valt er te leren voor Haagse ambtenaren i.r.t. 2050 doelen.

Vooropgesteld er wordt in Den Haag vreselijk hard gewerkt! Maar je zou meer met de buitenwereld bezig moeten zijn. Minstens 3x per week buiten de deur afspraken en dat gaat verder dan een gesprek met de branche organisaties. Je moet ook bedrijfsbezoeken doen, wijken in, met wethouders zitten. Dan kun je de Haagse politiek ook uitleggen wat wel en niet kan. Praat daarom in je oriëntatie evenveel met de buitenwereld als met de Haagse wereld. De ambtelijke wereld is veel te veel gericht op de politieke wensen. De minister zegt iets en het hele apparaat rent er achteraan.

2. De gemeenteman

De geïnterviewde werkt in een gemeentelijke organisatie aan de lokale warmtetransitie.

Vanuit 2050 terugkijkend, het is gelukt om de warmtetransitie op stoom te krijgen. Wat is er gebeurd?

De geïnterviewde moet glimlachen en zegt: ik stap straks in een overleg waarin ik met mijn gemeentelijke collega's praat over hoe ons energiesysteem er in 2050 uitziet, wat is ons verhaal daarover? Niet alleen technisch, de governance gaat ook veranderen. Hoe gaat overheid zich verhouden tot energiesystemen, hoe ga je maatschappelijke veld daarin betrekken, van woningcorporaties tot burgerinitiatieven? Dat gaat zich op een ander manier zetten. Niet meer zoals 30 jaar geleden, van bovenaf gedictieerd. Daarvoor is er teveel ondernemersgeest in de samenleving. Zo'n verhaal is er niet, niet in onze gemeente en ook niet in Den Haag. Het echte toekomstgerichte denken vanuit de toekomst is er dus nog niet.

Welk toekomstbeeld of -verhaal heb jij? Er zijn veel meer PPS-achtige constructies. En energiestromen zijn veel meer uitwisselbaar. Op technische vlak heb je nu Tennet en regionale netbeheerders en vervolgens lokale huizen/bedrijven die zelfvoorzienend zijn. Daar komt in mijn gedachten een laag tussen; energiehub-achtige settings bijvoorbeeld op bedrijventerreinen. Waar opwek plaatsvindt

en/of uitwisseling van die energiestromen. Die 70% van de energievraag in dat gebied kunnen voeden. Dat is niet echt kwantitatief gestaafd hoor.

Even terug naar de 1^e vraag: wat gebeurde waardoor de warmtetransitie slaagde? Er is veel gebeurd. Het vrijblijvende karakter moet er af, het moet veel verplichtender worden. Anders, zeker op die warmtenetten, gaat het niet gebeuren. Daarnaast iets doen in de schuif warmte/elektriciteitsprijs, daar zit een sleutel tot succes. En minder participatie doen. Het slaat op dit moment wat door, iedereen overall over mee laten praten en allerlei scenario's met elkaar doornemen, terwijl er eigenlijk geen doorzettingsmacht is: om te zeggen 'dit wordt hem'.

Wat betekent die doorzettingsmacht? Dat je als gemeente moet besluiten over wat de voorkeursoptie wordt. Dat jaren lange gepraat van nu is gewoon erg kostbaar. Je moet mensen er wel bij houden en scenario's met hen doornemen. Ik ben een groot voorstander van participatie. Maar, op een gegeven moment moet je kunnen zeggen: 'dit is het'. Een meer verplichtend karakter helpt de lokale politiek; want het afwegen van een bewonersinitiatief tegen een voorstel uit een ambtelijk apparaat is voor de politiek gewoon ingewikkeld. In die lijn gaan de huidige transitievisies warmte dan ook een echte roadmap worden.

Daarnaast is veel meer standaardisatie nodig om te kunnen uitrollen. We moeten als gemeente heel goed nadenken hoe we de warmtetransitie gaan organiseren. Moet straks elke gemeente dit alleen doen of zouden we dit veel meer bovengemeentelijk moeten organiseren? Dat laatste heeft mijn voorkeur. Organiseer de technische/financiële aspecten van de warmtetransitie in een bovengemeentelijk team die tien gemeenten tegelijk kunnen doen. De participatie organiseren dát is dan wel een kerntaak van een individuele gemeente.

Wat betreft warmtebedrijven zie ik een toekomst waarin PPS constructies de gulden middenweg zijn tussen publiek en privaat. Transparantie is er nu onvoldoende en dat wordt straks veel beter door warmtebedrijven meer in het in het publieke domein te brengen, met meer controle. Maar we moeten daar ook niet in doorslaan.

Is er voldoende geld? Ik vraag het me af. Om de onrendabele top van de warmtetransitie te financieren is de WIS subsidie onvoldoende. Tevens is nu een eigen bijdrage van de bewoner nodig. Het is de vraag of je dat wilt. Het is krap.

De NVDE deed recentelijk een voorstel. Richt 11 miljard Euro investeringen op dat deel van de samenleving dat het moeilijk heeft. Hoe kijkt jij daar tegen aan? Ja, dat is nodig, maar vanuit andere optiek. Het is nodig om bepaalde groepen te helpen. Want die hebben geen geld, en die moet je ondersteunen anders gaat subsidies naar mensen als jij en ik. Maar ik zou het toch graag onderdeel willen zien van een bredere stedelijke vernieuwingsaanpak. Gericht op leefbaarheid van de openbare ruimte, wat totaal andere waarde geeft dan alleen een business case vanuit energie-perspectief. In de stedelijke omgeving is er om de zoveel decennia zo'n vernieuwingsgolf. Het is te rechtvaardigen om dat weer te doen.

Wat valt er in Den Haag te leren over de lokale warmtetransitie? Gemeenten doen wat ze kunnen, maar kunnen op dit moment ook niet veel sneller, ondanks de oproep die we geregeld krijgen. Zodra de wetgeving gereed is komt de doorzettingsmacht. Tevens moeten we ons niet laten afleiden door allerlei pilots, losse subsidieregelingen etc. maar met elkaar Rijk, provincie en gemeenten op de gezamenlijke roadmap en hiervoor het juiste instrumentarium inrichten.

Waar kan overheid het verschil maken? De stip op de horizon voor het energiesysteem zou wat mij betreft voor alle ministeries hetzelfde en duidelijk moeten zijn. Als ik ze nu zie acteren dan denk ik

'jullie zijn verkokerd en snap je wel waarom je dingen doet?'. Ik isoleer om de rekening naar beneden te krijgen maar ook om verschillende warmteoplossingen in beeld te krijgen. Ik wil een ander belastingtarief of financieringsstrategie om een verschuiving tussen energiestromen tot stand te brengen, om daarmee warmtenetten of elektrificatie mogelijk te maken.

Het programma nationale energiesystemen moet die visie toch geven? Ja, maar het energiesysteem gaat ook over governance, financieel en sociaal. Nogmaals, dat toekomstgerichte denken vanuit de toekomst is er nog onvoldoende.

3. De olieman

Dit interview is met een belangenbehartiger van duurzame energie.

Welke lokale warmteopties zie jij in de toekomst? Uiteindelijk 50% warmtenetten en 50% elektrificatie. Waterstof in de gebouwde omgeving; je zou moeten verbieden dat je daar überhaupt over praat. Dat is een totale hype! En groen gas krijgen we niet van de grond. Ondanks alle shit die we hebben. Het lukt ons niet om daar een infra rond te bouwen. Die 70PJ¹ gaan we niet halen, ik zie geen beweging voor inrichting daarvan. Dus het gaat in de kern om collectieve warmte en elektrificatie.

De uitrol van warmtenetten lijkt te stagneren omdat de netten nu publiek moeten worden? Er is een tijdelijke hick-up in de netten; maar dat moet opgelost worden. Er zit toch 400.000 aansluitingen in de voorbereiding. Daar zit vertraging op, maar die raken we niet kwijt.

Hoe komen we over die hick-up heen? Als gemeenten, ieder voor zich, worden gepushed om naar 51% eigenaarschap te gaan, dat gaat 'm niet worden. Ik denk dat een staatsbedrijf met een stevige positie, denk aan EBN of BNG, een 40% belang moet nemen. Dat is voor commerciële warmtebedrijven ook acceptabel, ze hebben dan een triple-A partner aan boord dat scheelt ook in de financiering. Dan is het direct gemeentelijke publieke rol teruggebracht tot 10-11% en hebben ze met een serieuze professionele (publieke) partij toch een meerderheid. Ik hoop dat het die kant uit gaat.

Terug naar de Warmtepompen, is de diffuse sterk groeiende uitrol daarvan niet een bedreiging voor de wijknaanpak? Het kritische pad begint wel te ontstaan als we vertraging oplopen met de wijkuitvoeringsplannen. Die zijn leidend en daar moet meer regie op komen. Enerzijds vanuit BZK die die wijkuitvoeringsplannen meer dwingend moet maken en vanuit gemeenten die die plannen handen en voeten moeten geven. Wat die plannen zeggen is niet anders dan duiding geven aan wat per wijk aan de orde is, met tijdsfasering. Dát heb je ook nodig voor het traject van hybride warmtepompen. Die nu toestaan in wijken waar straks een collectief warmtesysteem komt, is van de gekke.

En isolatie? Ik ben fel tegenstander van het geluid dat je bij warmtenetten minder hoeft te isoleren. *Zo diep mogelijk isoleren dus?* Ja, dat is ook afgesproken in het Klimaatakkoord, overal gaan we isoleren naar standaard en streefwaarden. En niet luisteren naar stemmen die zeggen dat isolatie niet altijd hoeft. Flauwekul. Duurzame energie is schaars, vooral warmte in de winter, en dus moet je maximaal isoleren. En let op, isoleren heeft ook impact op de elektriciteitsvraag. Ook bij collectieve warmte. Want daarvoor is ook elektriciteit nodig! Geothermie heeft elektriciteit nodig en alles

¹ Het Klimaatakkoord noemt de ambitie om in 2030 70 petajoule (ongeveer 2 miljard m³) groen gas met aardgas kwaliteit te realiseren.

waarvoor een warmtepomp nodig is. Wetende dat de capaciteit van elektriciteitsnetten knelt en er een tekort is aan groene elektronen, dan is minder isoleren voor collectieve warmte echt flauwekul.

De transitievisies warmte zijn nog weinig concreet. Wat moet er gebeuren dat gemeentes in volgende ronde concreet worden in het aanwijzen van de volgordelijkheid van wijken? Twee dingen. Helderheid in de warmtewet, in de richting die ik net aangaf – dan kan het hard gaan en druk op het concretiseren van de wijkuitvoeringsplannen. Dus nu aangegeven wat je, voortschrijdend, de aankomende 8 jaren gaat doen.

Is er voldoende geld voor gemeentes om een eerlijk gesprek met bewoners aan te kunnen gaan? Ja, er is nu de WIS – subsidieregeling voor de onrendabel top op warmtenetten. En die is bedoeld om te blijven. De aanvragen uit het Klimaatfonds zijn voor komende jaren stevig. Er is geld voor isolatieprogramma's. Er is heel veel geld bij gemeentes om kennis op te bouwen. Die 800 miljoen per jaar; dat is gebeurd! Er is een juichstemming bij gemeentes. Die kunnen capaciteit opbouwen, dat is meerjarig en gecommitteerd. Die signalen staan op groen.

Wat valt er in Den Haag te leren? Het begint toch bij een gezamenlijk begrip van het systeemontwerp. Nu is alles in de regelgeving gericht op een centrale aanpak. Ga nadenken: waar zitten de energiestromen op decentraal niveau en hoe kunnen we die optimaliseren. Toets 'Ctrl-Alt-Del' en baseer regelgeving op de decentrale situatie. Waarbij je overigens ook Wind-op-zee nodig hebt, maar bijvoorbeeld veel directer gekoppeld aan industrie. Maar met name in de gebouwde omgeving is de hele regelgeving rond decentrale energiesystemen, waarin warmte centraal staat, nog helemaal in ontwikkeling. Denk aan de laagspanningsnetten, denk aan de warmtenetten, denk aan de opslag (van warmte en elektronen). Uitgangspunt moet zijn dat je begrijpt waar energiestromen naar toe gaan in welk deel van het jaar, maand of dag en welke ruimte je moet bieden voor flexibiliteitsmogelijkheden.

EZK volgt in dit verband de netbeheerders 'die het allemaal maar moeten doen'. We moeten 120.000 km kabel leggen, omdat ze vanuit het energiesysteem uit het verleden denken. Ze denken niet 'als we het lokaal gaan organiseren' op ander spanningsniveau, met meer koppeling naar warmte-opslag, dan heb je veel minder kabels nodig.

Er wordt nu gepraat over gemeentelijke energiebedrijven, met warmte en elektriciteit. Dat is toch de kanarie in de kolenmijn. Als dit soort denken ontstaat, dan faalt het huidige systeem en de actoren daarin. Je moet creativiteit de ruimte geven. Niet vanuit gemeentelijke energiebedrijven – maar door een betere visie op een lokaal ontwerp als uitgangspunt voor regelgeving, fiscaliteit én de ACM- en netbeheerdersrollen. Want waarom mogen die geen opslag exploiteren, maar moeten ze dat uitbesteden aan een marktpartij? Hoe moeilijk kun je het maken!

Wat valt er te leren over de Haagse governance? BZK is gefocust op 'hoe krijgen we de warmtetransitie aan de gang'. Door isolatieprogramma's en opschalingsprogramma's. Dat is belangrijk. Maar de energie-systeembenadering zoals hierboven geschetst, daar zijn ze ver van. Dat is geen onwil. De focus is op korte termijn aanpak. Bij EZK zit onvoldoende tractie en capaciteit op de lokale warmtetransitie. Die vinden het ook heel lastig om met een VNG te handelen. Ook omdat de aansturing van het Nationaal Programma Lokale Warmtetransitie via BZK en de VNG verloopt. De samenwerking op de as Den Haag en gemeentes, dat gaat zeker goed komen. Maar het heeft ook tijd nodig.

4. De vastgoedontzorgger

Er groeit een nieuwe commerciële tak van sport in bedrijven die de eigenaren van gebouwen én de financiers van de verduurzaming daarvan ontzorgen. En zo hun 'duurzaamheidsreis' organiseren. Dit interview is met zo'n ontzorgger.

Kun je de utiliteitssector kort schetsen? Naast de institutionele beleggers in vastgoed en de grote investeerders daarin (BW: bijv. Bouwinvest) zijn er ook veel 'kleinere' verhuurders of MKB bedrijven die eigenaar zijn van hun bedrijfspand. Voor hen is de waarde van hun pand tevens hun pensioen.

De transitievisies warmte gaan nauwelijks in op dit segment, waarom? Dat is inderdaad opmerkelijk, want verduurzaming van dit segment is minstens zo uitdagend als dat van het woningsegment. Maar ik denk wel eens 'in de utiliteitsbouw wonen ook geen kiezers...'. Zwaardere regie van de gemeenten is overigens ook niet persé nodig. Bedrijven maken nog meer dan woningeigenaren hun eigen keuze tussen collectieve warmteopties (aansluiten op warmtenet) of individuele opties (zoals warmtepompen). Bedrijven en instellingen hebben wel een aantal hulpmiddelen en prikkels nodig. Ik noem die hieronder.

Standaardisatie van de hele 'duurzaamheidsreis' die een pandeigenaar gaat doorlopen en op basis van meetgegevens. Bij meer ambitieuze verduurzaming heb je die data nodig, dat gaat verder dan het afvinken van 'erkende maatregelen'. Je kijkt dan bijv. naar baseline verbruik en energieprofiel van gebouwen. Standaardisatie betekent de energieperformance continu meten en benchmarken, installaties optimaliseren, maatregelen plannen, off-balance financieren en uitvoeren. En blijven monitoren. Zowel de gebouweigenaren als de financiers worden met zo'n gestandaardiseerde aanpak ontzorgt.

Off-balance financiering van de investeringen is belangrijk. Via Stichting Bespaargarant is een fonds opgezet samen met minBZK, daarmee kunnen bedrijven verduurzamen zonder dat het de investeringen voor hun kerntaken beperkt. Ze willen niet dat verduurzaming van hun pand concurreert met hun corebusiness. Dan helpt dergelijke off-balance financiering. Je betaalt de investeringskosten van verduurzaming o.b.v. *bespaarde* kilowatturen, waardoor het niet op de balans komt als een lening.

De stok en wortel van het beleid zijn natuurlijk belangrijk. Wat betreft de stok: eindnormering is er: klimaatneutrale gebouwen in 2050, in 2030 is er een tussendoel, er is de uitfasering van slechte labels, de verplichte 'erkende maatregelen' en binnenkort de verplichte hybride warmtepomp. Het kan altijd scherper natuurlijk.

Voorbeeld van een 'wortel' is dat gemeenten met procesgeld de start van zo'n 'data gedreven duurzaamheidsreis' stimuleren. Dat helpt zeker. Al dan niet samen met het Rijk: zo heb je nu de [SVM stimulering verduurzaming MKB](#), voor de kleinere bedrijven. Maar in het land zijn er diverse regionale proces-subsidies. Daarnaast is er de [portefeuille aanpak](#), dat is de opvolger van de MJA3². Die aanpak geldt voor eigenaren van grotere bundels van gebouwen (>20). Als je aantoonbaar beter presteert dan een de wettelijke norm, dan wordt je ontheven van allerlei wet- en regelverplichtingen. Het zou goed zijn wanneer niet alleen 'grote' eigenaren bundels van gebouwen in die portefeuille-aanpak stoppen, maar dat ook installateurs dat kunnen doen met hun bestand van individuele panden/klanten. Mits ze dat doen o.b.v. de gestandaardiseerde aanpak.

² Meerjarenaafspraken energie-efficiency

Handhaving is heel belangrijk! Doe dat zo efficiënt mogelijk, o.b.v. daadwerkelijke gebouwprestaties. *Heeft de handhaver dat houvast nu niet?* Nee. Er wordt wel aan gewerkt om het delen van energie- en gebouwdata makkelijker te maken. Dan kan een gebouweigenaar die data delen met installatiebedrijven of een omgevingsdienst. Daarvoor moet een bedrijf wel toestemming geven. Maar goed, als ze dat niet doen dan denk je als Omgevingsdienst: daar ga ik langs.

Is er voldoende geld of moet er structureel overheidsgeld bij? Als je het hebt over investeringen; de meeste maatregelen verdienen zich terug. Wel moet er dan (aanvullend) geprijsd worden, dan worden de meeste maatregelen rendabel. Dan is het vooral zaak de financiering goed uit te breiden. Het Rijk moet daarbij garantiekapitaal bieden, anders wordt het veel te duur. Er is genoeg geld in de private sector, maar voor financiering zijn zekerheden nodig als het gaat om kredietrisico's af te dekken (het risico dat een bedrijf op langere termijn verplichtingen niet nakomt). Banken zijn overigens in woorden heel actief met verduurzaming, maar in de praktijk te passief. *Schrijf dat maar op!*

Wat valt er te leren in het Haagse? Als stakeholder heb je te maken met BZK en EZK. En als die verschillend in een bepaald dossier zitten, dan voel je je als stakeholder niet serieus genomen. Maar er zijn ook goede voorbeelden: rond het bespaargarant fonds hebben we goed samengewerkt met BZK én EZK.

Je slotwoord? Handhaven! En tegelijkertijd private financiering met overheidsgaranties laagdrempelig beschikbaar maken. Dan is de miljarden-investeringsopgave te verhapstukken.

5. De commerciële vastgoedman

Dit interview is met iemand die in de commerciële vastgoedsector aan verduurzaming werkt.

Onder commercieel vastgoed wordt de aankoop en verkoop van bedrijfsobjecten, woonhuizen en andere gebouwen verstaan zonder eigen gebruik als einddoel. Commerciële vastgoed gaat over gebouwen die de eigenaar niet voor eigen gebruik heeft, maar om geld mee te verdienen door verhuur of doorverkoop. Grote bedrijven en beleggers hebben 'portefeuilles' met commercieel vastgoed.

De geïnterviewde legt uit dat Europese wetgeving veel impact gaat hebben in de commerciële vastgoedsector. Zowel de vastgoedsector als de financiële sector die daarin investeert moeten nu verplicht rapporteren over de duurzaamheid van hun vastgoed-portfolio. Daarvoor is EU-wetgeving.

Allereerst de EU green taxonomy³, die geeft een kader voor welke activiteiten duurzaam zijn. Deze uniforme taal geeft banken en investeerder meer duidelijkheid om geld écht groen in te zetten. Vervolgens moeten grote bedrijven en organisaties verplicht rapporteren welke bedrijfsactiviteiten in lijn zijn met de EU taxonomy criteria. Dat gebeurt onder de Corporate Sustainable Reporting Directive (CSRD). Tenslotte stelt de Sustainable Finance Disclosure Regulation dat banken, fondsbeheerders, verzekeraars en veel (vastgoed)beleggers moeten rapporteren in hoeverre hun financiële producten investeringen in duurzame activiteiten bevatten, op grond van de EU taxonomy. Deze richtlijnen samen dragen dus bij aan harmonisatie van informatie aan klanten over duurzaamheid. En de SFDR moet greenwashing van financiële producten tegengaan.

³ [EU taxonomy for sustainable activities \(europa.eu\)](https://europa.eu/eu-press/press-room/2020/07/20200718_IP001001)

De aandacht voor duurzaamheid bij vastgoedorganisaties (BW: type Bouwinvest) is mede het gevolg van genoemde (Europese) wet- en regelgeving. Maar ook stakeholders voeren de druk op. Zo willen beleggers, zoals pensioenfondsen, niet langer alleen financieel rendement zien, ze willen ook de maatschappelijke bijdrage er van tonen: impact maken. Tot slot creëert duurzaam vastgoed meerwaarde, gewildheid en financierbaarheid. Financiële instellingen worden de poortwachter van duurzaamheid in de gebouwde omgeving: geen financiering meer als een gebouw niet groen is!

Hoe meet je de duurzaamheid van een gebouw? Die kun je meten met bijvoorbeeld de CRREM tool. Met de CRREM (Carbon Risk Real Estate Monitor) tool wordt de CO₂-footprint van een gebouw berekend. Het CRREM is in slechts 2 jaar (!) geïnstitutionaliseerd vanuit de sector zelf en is uitgegroeid tot een toonaangevende wereldwijde standaard voor koolstofemissies van vastgoed. Het CCREM-pad naar nul-emissie in 2050 maakt voor de eigenaar duidelijk dat wanneer je geen maatregelen neemt je op enig moment met 'gestrand' bezit (stranded assets) komt te zitten indien je niet verduurzaamt. Op dat gestrande deel moet bijvoorbeeld een CO₂ prijs komen als prikkel om te verduurzamen. Nu al zijn de grote vastgoedeigenaren o.b.v. het CCREM hun portfolio aan het ordenen. Het CRREM brengt in beeld wat een 'leader' en wat een potentiële 'bleeder' is.

Wat is jouw boodschap aan Den Haag? Kom uit je bubbel, praat met de financiële sector die in vastgoed zit. Om je heen gebeurt het al en zie hoe je daarop aan kunt haken.

6. De consultant

Dit interview is met een ervaren consultant die in en met de lokale praktijk werkt.

Stel dat je in 2040 bent en de warmtetransitie in de gebouwde omgeving is een fors eind op streek. Is dat voorstelbaar? In de basis is heel veel mogelijk. Ambities zijn een richtpunt, maar de weg daar naar toe is er een van 'al lerende ontdekken wat nodig is'. Eerst wilden we woningen in één stap aardgasvrij maken. De realiteit blijkt nu dat het stap voor stap, geholpen door stijging gasprijzen, sneller gaat. Maar wel met die stip aan de horizon. Het begint met stimuleren, maar daarna is ook een stok achter de deur nodig. Eerst stimulering nu normering.

Er mist nog iets. Ik zie nu twee los van elkaar opererende overheden. Voor de stimulering van isolatie en warmtepompen zijn nationale programma's en ook de normering voor opweksystemen gebeurt landelijke. En lokaal hebben gemeenten de regie. Die twee sporen moeten we meer in elkaar vlechten.

Wat zijn de trends? Er is een beweging naar steeds meer elektrificeren (airco's, auto's, panelen, en warmtepompen horen daarbij). Meer elektrische apparaten dus. Woningen worden ook comfortabeler. De warmtevraag daarvan neemt af. Dat zijn trends. Energiekosten zullen ook gewoon structureel hoger zijn (tarieven, zeker voor aardgas) ook dat is een belangrijke trend.

Hoe krijg je particulieren in beweging? De corporatiesector die komt wel in beweging, daar zit collectiviteit. Maar particulieren? De scheefheid is dat de huidige stimuleringsregelingen de hogere inkomens stimuleren. Maar die andere groep komt niet in beweging. De gemeente kan daarin, samen met lokale spelers organisatiekracht realiseren (lokale installateurs, coöperaties e.d.). De gemeente moet dat regisseren of organiseren, omdat die onafhankelijk is. Dat kan overigens ook vanuit regionale samenwerkingsverbanden.

Hoe organiseer je de collectiviteit bij de grote groep van particulieren, dat is de sleutelvraag. Het is dus echt een organisatievraagstuk. Wie voelt zich eigenaar om een collectief voor warmtepompen en isolatie te organiseren? Leveranciers en fabrikanten kunnen niet naar de individuele consument, dat vraagt grotere betrokkenheid. Gemeenten kunnen dat versnellen. Door geld te investeren in teams die daarmee aan de slag gaan. En vergeet niet de lokale of regionale installatiebedrijven daarbij te betrekken. Geef die een rol!

Moet het minder bedeelde deel van de bevolking actief geholpen worden? Ja! Want wat gebeurt er nu? Bij wijze van spreken: de prosecco drinkende Tesla rijder, dat is degene die panelen heeft, een warmtepomp aanschaft en een Tesla tijd. Als je aan de geld knop draait bedien je die doelgroep het meest. Voor die andere doelgroep moet je met geld sociaal maatschappelijke drempels verlagen. Dat kan alleen lokaal, dat vraagt een persoonlijke benadering.

Moet je dan in de praktijk lokaal beginnen met de verduurzaming van moeilijkere wijken? Het risico is dat netbeheerders nu beginnen met verzwaren van netten in wijken in het hogere segment. Door de regelingen die er zijn waarvan hoger opgeleiden, beter verdienenden, sneller verduurzamen, Ja, je kunt en moet dus lokaal dat soort keuzes maken. Je kunt/moet dus wijkgericht werken. Niet dat de rijkere wijken dan niet meedoen, maar je zou daar minder sturing op hoeven geven.

Dat vraagt wél om betere verweving van landelijke stimuleringsregelingen (isolatie en warmtepompen) in lokale context. Hoe kan ik als landelijke overheid de lokale overheid daarin echt faciliteren. In plaats van 'ik bedenk wat er moet komen, stimuleer dat en de rest gaat vanzelf mee' ; dan krijg je alleen het rijkere cohort mee. Dus kijkend vanuit 2040 is het een sleutel dat je achterliggende groepen naar voren trekt. In contingenten of wijken kun je daarbinnen (financieel) diversifiëren.

Moet een gemeente kunnen zeggen: 'deze wijk eerst'? Ik vraag me af of je keuzes per wijk zou moeten maken. Ik zou het veel meer vertalen naar contingenten. Vanuit vergelijkbare woningen een collectiviteit organiseren. Dan kun je namelijk kosten verlagen! In de stap voor stap benadering hoef je niet per wijk naar een eindoplossing. Neem het inkoopproces deels uit handen. Waardoor onzekerheid voor bewoners verkleind wordt. En denk mee in financieringsproblematiek.

Worden individuele warmtepompen daarmee niet een te dominante route? Ja, de komende 20 jaar wel. Maar op de lange termijn hoeven warmtepompen en warmtenetten elkaar niet uit te sluiten. Een visie op een eindoplossing per wijk moet je daarom óók hebben. De netbelasting van een warmtepomp is minder dan van 12 zonnepanelen. Qua kabeldikte dan. Zeker bij hybride pompen valt die netbelasting mee.

Een 'lerende' evaluatie waar denk jij dan aan? Terugkijkend is er al veel geleerd van de 'aardgasvrije wijken' aanpak. Er is geleerd dat andere keuzes nodig zijn. En dus zijn er nu het isolatieprogramma ne het hybride warmtepompprogramma; dat geeft versnelling. Er is natuurlijk lerend vermogen. Dat moet je in de toekomst dus blijven doen. Kijk naar landelijke en gemeentelijk aanpak, blijf kijken: wat werkt en wat niet en pas dat voortdurend aan.

De voeling van de Haagse ambtenaar met de praktijk is misschien wel wat grof en beperkt tot 'zoveel geld levert zoveel CO₂'. Maar de vraag 'wie komt er waarom wel of niet in beweging' is veel essentiëler. Wat gebeurt er in de praktijk concreet. Daar is de overheid minder sterk in. De overheid denkt in een bepaalde 'beleidspakketten', die generiek zijn. Terwijl in de praktijk groepen in de samenleving daar verschillend op reageren. Een doelgroepen benadering mist vaak in de beleidspraktijk.

7. De ervaren energiesysteemonderzoeker

Dit interview is met een ervaren scenario-onderzoeker van energiesystemen.

In 2040 zijn we op stoom met de lokale warmtetransitie. Zie je dat voor je? Dat vind ik heel moeilijk om voor te stellen. Ik zou niet weten hoe dat beeld in te vullen. Er zijn heel veel opties. De ideeën waar het heen zou moeten zijn nog gefragmenteerd en tempo maken is gewoon heel moeilijk! We stoppen, al heel lang, veel geld en stimulansen in energiebesparing en na-isolatie en toch lukt het niet dat substantieel te versnellen. Eén maatregel per keer op een natuurlijk moment, hoogstens. Dat vind ik zorgelijk. Ik hoop dat het optimisme van de ‘warmteman’ (zie *elders*) uitkomt. Maar ik zie het nog niet, want isoleren en hybride warmtepompen dat maakt de stap daarna naar warmtenetten nog moeilijker. De exponentiele groei van individuele warmtepompen is niet goed voor warmtenetten.

Is dat erg? Nee, maar volgens sommigen wel. Het globale beeld is dat netverzwaring voor zon-PV en elektrische auto's toch nodig is. Waarbij je de laadpieken van auto's moet gaan spreiden. Dan leiden warmtepompen niet tot extra verzwaring. Maar op piekvraag momenten kan het wel problemen geven bij de stroomproductie. De stroom uit die piekcentrales wordt wel heel duur. Daar tegenover staat dat met restwarmte en andere lokale warmtebronnen je de energie-afhankelijkheid verlaagt. En de productiekosten zijn ook bekend. Dus in potentie is dat goed plan-baar. In Denemarken kan dat blijkbaar wel, waarom hier niet? Een grote groep gelooft daarom dat warmtenetten toch belangrijk moeten worden.

Het recente IBO rapport wil voor koopwoningen bij transactiemomenten isolatie tot de standaard te verplichten. Is dat een versnellende stap? Ja, als je het kunt afdwingen wel. Maar stel je er niet teveel van voor. Het is namelijk niet altijd duidelijk hoe effectief isolatie is. Het kan een verhoudingsgewijs dure route zijn. Naar mate je dieper isoleert nemen de totale systeemkosten van de transitie toe. Dat is het globale beeld.

Maar, als duurzame energie blijvend schaars is, dan moet toch maximaal de vraag reduceren en maximaal je lokale duurzame warmtebronnen benutten? Ja, als je de kosten buiten beschouwing laat is dat logisch. Maar die kosten maken nogal wat uit: zijn we bereid die meerkosten te betalen? Er is nog een ander aspect: sturen op blijvend maximaal warmtecomfort is heel duur! Een paar dagen een extra trui aan scheelt veel geld in de inrichting van het systeem.

Een energiesysteem moet op z'n minst landsdekkend zijn en zelfs internationaal. Je kunt niet in isolatie in je eigen gemeenten je energiesysteem inrichten. Zelfs als lokale bronnen voorhanden zijn is het maar de vraag of dat de meest wenselijk oplossing biedt. Stel een lokale bron is heel duur en invoer van buiten is veel goedkoper, waarom zou je dat niet doen? Zo zijn in het verleden onze economieën ook ontwikkeld.

Het was een trendbreuk dat in het Klimaatakkoord de verantwoordelijkheid voor planvorming bij de gemeente werd gelegd. Vinden die sporen elkaar? Nee. Ik denk dat de gemeenten een onmogelijke opdracht hebben. Ze hebben namelijk geen enkele invloed op alle onzekerheden rond de verschillende technologische routes en zijn daarin afhankelijk van het Rijk. En het Rijk maakt nog geen keuzes voor de lange termijn. Tegelijkertijd vinden gemeentes het belangrijk dat zij met de bewoners in gesprek gaan. Die bestuurslaag staat het dichtst bij de bevolking. Logisch dat het Rijk daar de verantwoordelijkheid neer legde.

Een lerende evaluatie. Wat valt er voor deze departementen te leren? De ministeries zitten toch wel op hun eigen dossiers. EZK stimuleert de hybride warmtepomp en denkt na over waterstof en

groengas en bij BZK gaat het over isolatie en woningen en woningbouw. Dat zijn de twee ministeries. Wie/wat met de utiliteitsbouw/dienstensector doet is me niet duidelijk die sector is voor mij diffuus.

Daarnaast is het belangrijk dat Den Haag oog heeft voor de worsteling van gemeenten. Wanneer ik probeer vanuit 2040 terug te kijken dan gaat het Nationaal Programma Lokale Warmtetransitie echt de schakel vormen tussen Den Haag en de uitvoering in gemeenten. Een schakel die twee kanten uit werkt.

8. De glastuinbouwer

De geïnterviewde is actief betrokken bij de realisatie van warmtenetten in de glastuinbouw

Hoe ziet de tuinbouwsector er in 2040 uit? Goede vraag! Het Nederlandse vakmanschap maakt dat de tuinbouw ook in 2040 substantieel in Nederland aanwezig is. De schaalvergroting blijft wel doorgaan. Dus ook tuinbouwbedrijven komen deels in handen van buitenlandse investeerders. Maar, zo'n 'filiaal' blijft ingebed in een lokale omgeving. We bedienen de EU-markt en zorgen voor innovatie van rassen en technieken, dat blijft zo. Als springplank voor ontwikkelingen elders, daar geloof ik in.

Hoe ziet het energielandschap van de glastuinder eruit? De energiemarkt in de glastuinbouw is complex! Met warmtekracht (WKK) voorzien we onszelf van warmte, stroom en CO₂ én we verkopen een deel van de stroom. We kopen ook warmte én we kopen CO₂. Als het over transitie gaat moeten op al die componenten de pijlen in de goede richting staan om verandering te krijgen.

Let op, tuinders zijn ondernemers. Die kennen en nemen risico's maar spreiden ze ook. Dat hoort bij het vak. Als voorbeeld, met de huidige geothermiewarmte gingen tuinders 20% van hun warmte behoefte indekken met geothermie. Niet meer, want dat zou ten kosten gegaan van verdienmodel met WKK. En ze hebben allemaal een apparaatje dat bij een bepaald prijsniveau, of onbalans, zorgt dat ze overschakelen op elektriciteitslevering. En dan kunnen ze 20% van de landelijke stroomvraag leveren! Die WKK backup voor landelijke piekvraag moet je trouwens blijven benutten. WKK is super efficiënt, het is de meest duurzame manier van fossiel energieverbruik.

De tuinbouw is ook belangrijk voor het energiemanagement van de lokale omgeving. Ze kan elektriciteit leveren én warmte opslaan. Bijvoorbeeld in die grote 24 uur buffertanks die je bij tuinbouwkassen ziet. Ze kunnen dus bufferen én daarmee in pieksituaties warmte leveren aan de gebouwde omgeving. In de toekomst komen daar hoge temperatuur warmteopslag in de ondergrond bij, waar je bijvoorbeeld restwarmte uit waterstof-hydrolyse in kwijt kunt. Benut die flexibiliteit die inherent aan de tuinbouw (gebieden) verbonden is, zou ik zeggen.

Is het mogelijk dat de tuinbouwsector in 2040 CO₂-neutraal is? Zeker! De technieken zijn er. Alleen de omstandigheden moeten even kloppen. Allereerst gaan we nog een derde op ons verbruik besparen. Dan zijn vervolgens geothermie en industriële restwarmte de belangrijkste warmte-opties aangevuld met WKK. Die draait dan in de toekomst op waterstof of biobrandstof.

In het Westland en Oostland is volop geothermie potentie. Die sector is door de kinderziekten heen en volwassen aan het worden. De concessies voor geothermie-opsporing en -winning zijn belegd en die hebben we als tuinbouwsector in de Regionale Energiestrategie (RES) geborgd. In het Westland heeft HVC die concessies en gaat die eerst voor de glastuinbouw ontwikkelen. De gebouwde omgeving kan in de slipstream daarvan mee. Voor geothermie geldt: zorg dat de business case er is en dan gaat het gebeuren.

De industriële restwarmte-potentie is er ook. De hoofdnetten worden opgetuigd. Nu moet het handelsmechanisme nog vorm krijgen. In Westland is men al lang bezig met een handelsplatform. Tuinders zitten dan met warmtebedrijven Capturam en HVC rond de tafel en die praten dan weer met de industrie. Er wordt gewerkt aan grote aansluiting tuinbouwgebied de Lier op Warmteling⁴. Dan is de vraag hoe wordt die warmte verkocht? Lange termijn contracten; maar hoe? Dat moet allemaal nog vorm krijgen.

Nog even over de warmtenetten: aan de andere kant van de A13, wat wij Oostland noemen, is het nog heel moeilijk om provinciale warmtewegen te creëren. Lokale warmtenetjes op geothermie of op de Roca central (Kapelle) dat lukt wel, maar een regionale warmtehub, dat is al 3-4 jaar een worsteling. De overheden moeten daar meer hun nek uitsteken om het vollooprisico af te dekken.

Ons gesprek gaat veel over techniek, maar speelt het onderwerp rechtvaardig of sociale transitie ook? Jazeker! Ook bij tuinders gaat het over een sociale transitie. Tuinders willen invloed op hun net. Dat vraagt andere houding van bedrijven om samen met tuinders op te trekken. Geef hen invloed. Dat is een andere governance. Tuinders zijn ondernemers die kennen risico's. maar willen ook zicht en invloed hebben op wat anderen aan hen verdienen! Goed dus dat Warmteling door de Gasunie wordt gedaan. Want zou een privaat bedrijf dat aanleggen, dan zou de tuinbouw niet aansluiten. Je gaat je als tuinbouw ondernemer echt niet afhankelijk maken van een monopolist!

Wat kan Den Haag leren? De verhoging van de ODE-opslag voor tuinders kostte hen tot €140.000 extra per bedrijf en leidde tot nieuwe WKK's. Dat was niet de bedoeling! Ik snap het generieke karakter van de SDE++, maar door de hoge gasprijzen daalt de subsidie naar nul en valt geothermie stil, dat is juist niet wat je wilt. Maatregelen die de verduurzaming tegenwerken: ik snap wel dat het gebeurt, maar dat moet je voorkomen. Het is toch één overheid met één verduurzamingsdoel?

9. De renovatiepraktijk-deskundige

Dit gesprek is met een praktijkman in renovatie van woningen, die daarnaast jongeren in dit vak opleidt.

Is het voorstelbaar dat de lokale warmtetransitie fors op streek is in 2040? Ik kom net terug uit een 'wat als het lukt' sessie met twee grote gemeenten. Ook daar moest ik zeggen: ik denk niet dat het gaat lukken. Stel we zeggen nu allemaal: kom we gaan beginnen! Dan gaan we het in de uitvoering niet redden. In het betrekken van mensen, het inventariseren en voorlichten wat er in jouw woning moet gebeuren, het plannen maken én het realiseren. De uitvoerende capaciteit is er gewoon niet.

Maar wordt er niet een nieuwe generatie bouwers en installateurs opgeleid? Absoluut niet. Het lukt niet om voldoende capaciteit naar de opleidingen te krijgen. Het MBO geeft aan dat ze überhaupt moeite hebben leerlingen naar de bouwopleidingen te krijgen en als ze er zijn gaan ze naar de nieuwbouw. Er zijn namelijk ook geen renovatieopleidingen! Eigenlijk wil je een clubje mensen, vier a vijf, die de hele woning kunnen afdekken en een renovatie kunnen doen. Maar in het MBO zijn dat allemaal verschillende opleidingen, er is geen opleiding 'renovatiespecialist'.

Hoe kunnen we dan vaart maken? Bij corporaties is er één opdrachtgever. Daar maak je stappen. De ambities die ze nu realiseren zijn misschien niet op koers naar 2050. Maar toch, in de

⁴ <https://www.warmteling.nl/>

corporatiesector kan het lukken. Die stappen maken in de particuliere markt, dat vraagt *collectiviteit*. Ik noem dat ‘mass customisation’: volume op maat. Want, zelfs in ‘uniforme’ wijken zijn veel woningen in de loop van de tijd toch onderling verschillend geworden: dakkapellen, uitbouwen. Daarvoor is één standaardoplossing niet mogelijk.

Hoe organiseer je dat ‘volume op maat’? Je moet zoeken naar een manier van ordenen. Rijwoningen uit een bepaalde periode, dat werkt dus niet – die zijn teveel veranderd in de loop van de tijd. We gaan een stap verder en kijken naar componenten van woningen. Bijvoorbeeld daken. Er zijn maar 7 typen daken in Nederland. Als je op zoek bent naar massa, dan heb je het niet over een woningtype dat 500.000 keer voorkomt maar over een daktype dat 3 miljoen keer voorkomt.

We doen nu een project waarin we samen met een energiecollectief in die wijk op zoek zijn naar eenheid in die diverse wijk: wie heeft plat dak, wie gevel met pui, etc. En vervolgens laat je bewoners via een app zien: wat past er op jouw woning. En dan kun je als bewoner kiezen: past het bij mijn wensen en portemonnee? Zoek ik zelf een uitvoerder (op maat), of laat ik het collectief aanbesteden met 20-25 andere bewoners in de wijk. Met die omvang heb je namelijk een project waarop je een uitvraag in de markt kunt doen. Zo breng je collectieve vraag en aanbod bij elkaar. Recent hebben we voor dit project bij acht middelgrote en wat kleinere bouwbedrijven een uitvraag gedaan. We kregen één reactie en die was volgens onze inschatting tweemaal boven de reële prijs. De markt is gewoon te vol.

Er gaat fors klimaatgeld naar gemeentes. Zeg jij: zet dat maar in op het organiseren van dat collectief? Ja, maar zet dat procesgeld niet te algemeen in. Koppel het aan het concretiseren van de transitievisies warmte in wijkuitvoeringsplannen én de uitvoering daarvan. Ik zie gemeentes worstelen met dat faciliteren. Vaak is het ‘dat laten we aan de markt over’. Ik zie gemeentes ook worstelen met ‘wie gaat erover’. Gaat het over verduurzaming, armoede of werkgelegenheid? Welke wethouder trekt de kar? Er moet eigenlijk een opdracht vanuit het college als geheel zijn, niet één wethouder. Je kunt dan bijvoorbeeld ook op sociale gronden bepaalde wijken voorrang geven.

Welk prikkels zijn nodig? Een hoge prijs op fossiele energie is gewoon nodig. In algemene zin is er geld genoeg. Iedereen die morgen iets wil doen komt in aanmerking voor een lening bij het warmtefonds. Ik denk wel dat bewoners zich vergissen in het kostenplaatje van verduurzaming. Intuïtief denkt men dat je met 5000 Euro een eind komt. Terwijl ik denk dat je 20—30 k€ moet investeren. Dat is vijf- tot zesmaal meer dan men denkt.

Wat kan Den Haag leren? Realisme. Vergis je niet in de lokale realiteit die aan de nationale doelen gekoppeld is. Ga ook meer integraal kijken. Wie neemt het voortouw in de verduurzaming in de particuliere sector? Wie gaat in de stad of het dorp dat collectief organiseren? En, pak de trein! Praat met een gemeenteburgemeester, woningcorporatie of projectleider en vraag ‘wat is jullie probleem’? De Haagse feeling met mijn werkveld mis ik wel eens.

10. De wethouder

De geïnterviewde werkt als wethouder in een middelgrote gemeente.

Wat is jullie aanpak voor de warmtetransitie? We focussen op daar waar de energie zit. Waar inwoners zeggen: ‘wij willen wat’ daar zetten wij een projectleider op en gaan aan de slag. We maken

daarbinnen wel de keuzes om in verschillende typen wijken actief te zijn. Bij één wijk concludeerden we achteraf dat dit niet de meest handige wijk was. Maar je hebt de bewoners wél mee.

Wat voor initiatieven heb je het dan over? Dat is heel divers. We hebben een dorp van circa 1500 inwoners in onze gemeente. Daar is veel zelfredzaamheid en die hebben gezegd 'wij willen van het aardgas af' als eerste wijk in onze gemeente. Maar er is ook een klein buurtje met een mix van koopwoningen, huurwoningen en VVE's. Daar is het voor ons interessant – hoe gaat dat werken met elkaar? Dat zijn lerende trajecten. Nog een ander voorbeeld is een buurt met alleen maar monumentwoningen. Daar kun je ook weer veel van leren.

Hoe creëer je vanuit deze initiatieven 'volume'? Er zijn op dit moment meer initiatieven dan wij aankunnen! Dat komt ook doordat twee flats nu van het aardgas af zijn en er wel dertig VVE's zijn die dat ook willen. Goede voorbeelden doen goed volgen. Meer algemeen kun je zeggen: door te starten met een kleine groep leren we. En wat daar ontwikkeld wordt bieden we aan aan de volgende groep die zich aandient (ook door de reuring die het proces geeft). Zo leren we wat nodig is in verschillende typen woningen en leefstijlen van mensen en schalen dit op. Samenwerking met uitvoerders hoort daarbij.

Moet het beleid verplichtender worden? Primair is de gemeente de komende jaren facilitator. Dat betekent bijvoorbeeld dat wij organisaties of initiatieven die de bewoners ontzorgen financieren. Dat ontzorgen daar geloven we heel erg in. Dat doen we lokaal en gaan we nu ook in regionaal verband faciliteren. Daar komt een energie-dienstencentrum met ontzorgingsconcepten: jij hebt bijvoorbeeld type-A huis, dan zorgt dat centrum voor collectieve inkoop van bijvoorbeeld de warmtepomp, de installatie daarvan en, indien nodig, het contact met leverancier: 'teken en wij regelen alles'.

Terug naar je vraag. Een goed voorbeeld van meer verplichtend beleid is de hybride warmtepomp. In algemene zin helpt het gemeenten als die kunnen zeggen: 'dit gebeurt overal en niet alleen hier'.

Jullie kiezen voor een aanpak o.b.v. bewoners-initiatieven, hoe verhoudt zich dat tot de transitievisie warmte? Uiteindelijk zal de gemeente via de transitievisie focus aanbrenge. Maar, wij zeggen ook: we hebben tot 2050, het hoeft niet allemaal morgen. In deze fase denk ik: er komen nog zoveel natuurlijke momenten aan, dan kom je met jou huis dat nog niet meedoet echt wel ergens aan de beurt. We volgen de transitievisie warmte wel, maar dan op een organische manier en al doende komen we met bewoners achter wat nodig is. En zo kom je uiteindelijk tot een buurtuitvoeringsplan. Tot slot, door met bewoners goed samen te werken wordt het voor de gemeente meer behapbaar. Dat vraagt wel een open houding.

Welke warmte-optie wordt in deze gemeente dominant? Isolatie natuurlijk sowieso. Maar als warmtebron denk ik kleine collectieve WKO's en heel veel individueel warmtepompen. Er zijn hier weinig warmtebronnen, een derde van het grondwater is beschermt en er zijn bosgebieden. Grootschalig gaat geothermie hier hoogstwaarschijnlijk niet worden.

Kan het elektriciteitsnet dat aan? Omdat we nog niet grootschalig bezig zijn met omschakelen maken we dat soort scenario's nog niet. Tegelijkertijd wil de netbeheerder wel graag weten waar we mee bezig zijn en waar zij rekening mee moeten houden. Er zit hier gelukkig nog wel ruimte op het net, er komen binnenkort bijvoorbeeld nog vier grote zon-op-dak projecten online.

Rechtvaardigheid, hoe geven jullie dat handen en voeten? Daar geven we veel aandacht aan. Vooral gericht op woningeigenaren, het huurtraject loopt via de woningcorporaties. De markt werkt nu eenmaal zo dat mensen met geld de markt in gang trekken en toegankelijk maken voor de minder

bedeelden. Of dat gaat lukken in de warmtetransitie is wel de vraag. Daarom moet je goed kijken hoe je in een gemêleerde wijk via subsidies de boel nivelleert – dat is maatwerk.

Een ander voorbeeld, samen met de provincie hebben we energie-vouchers beschikbaar gesteld. Huiseigenaren met een inkomen tot 120% van het minimum loon krijgen één isolatiemaatregel gratis (bijv. isolatie van de spouwmuur). Daar hebben zestig inwoners gebruik van gemaakt. Dat was ook weer een pilot die we nu gaan opschalen. Als mensen het niet kunnen betalen dan moet je als gemeente kijken hoe je financieel kunt bijspringen.

Hoeveel ambtenaren werken er nu en in 2040 op dit warmte-dossier? Vijf jaar geleden had ik één parttimer en één iemand vanuit de omgevingsdienst. Nu vijf man en dat moet naar tien á elf. Daarvoor is structureel geld nodig en mensen in vaste dienst, geen inhuur. Die mensen zijn schaars, maar onze middelgrote gemeente is aantrekkelijk: de lijnen van medewerker naar wethouder, en omgekeerd natuurlijk, zijn kort. En dat maakt het werk leuk.

Wat valt er in Den Haag te leren? De overheid werkt veel met speciale uitkeringen (SPUK). Dat zijn er zoveel dat we in gemeenteland over ‘verspukking’ praten. Het is leuk dat we komende drie jaar uit SPUK jaarlijks één miljoen krijgen, maar ik had liever structureel 300.000 euro per jaar. Want op die tijdelijke gelden kan ik geen fte’s vast aannemen. Transitie is immers niet alleen iets voor de komende jaren, maar structureel. Daarom is meer gericht én structureel geld nodig.